

ЛИТУРГИЧКИ МАТЕРИЈАЛ У СТАРИМ СРПСКИМ БИОГРАФИЈАМА XIII ВЕКА.

(Наставак)

КЛЕПАЛА.

Да ли су биографи XIII века знали за звона; или да ли су се у оном времену звона употребљавала у Св. Гори не можемо тачно одредити, јер Доментијан и Теодосије помињу „било“.¹ Код првога се помиње било само на једном месту, и то на првој вечерњој служби, пошто је Растко дошао у Св. Гору. Служба је почела ударањем у било „и тако стати им на слоужбѣ црковѣни, на пѣнии тога праздњика и бѣдѣнию же многу бывшоу, и на чѣтени сѣдештиимъ...“² (125). Теодисије, који описујући време кад је била потеря за Ратском у св. Гору, каже кад су ови стигли тамо „іако глѣбоко не вечери закъснѣвшимъ, повелѣваеть ігоумень оударити въ било, дѣнь бѣ бѣ недѣлѣ“ (15). [Према томе изгледа као да је било ударало само у недељне и празничне дане]. Даље помиње се било приликом Савиног мољења над гробом св. Симеуна; каже се да је наредио да се удари у било (86). Имамо још један доказ, поред горе поменутих, да је пре клепала еклисијарх, парамонар тражио од настојатеља благослов³. Кад је парамонар цркве четрдесет мученика

¹ Звона су на истоку била позната у IX веку, али још дуго нису ушла у општу употребу (в. Др. Л. Мирковић, Православна литургика I, стр. 112).

² Овде се помињу чтенија за време којих се седело.

³ О томе да је поклицар пре звоњења тражио молитву у игумана читамо у Хиландарском типiku (в. Ђоровић, стр. 43).

у Трнову видео инока Неофита здрава, заблагодарио је Богу, а после „взыде къ архимандритоу, клепанію ѿтъ него молитвоу възети...“ (Теод. 213).

БОГОСЛУЖБЕНИ ПРЕДМЕТИ — УТВАРИ И ОДЕЖДЕ

Пошто се у биографијама богослужбени предмети и одежде набрајају заједно; то овде су сви узети под једним насловом без дељења на поднаслове.

Прво место у коме се налази податак за утвари и одежде сретамо код св. Саве у његовом Симеуну. Набрајајући шта је Симеун све приложио Студеници, додаје још „икѡны и съсѡды чьстньными и книги и ризы² и завѣсы“, и каже даље да је све ово написано у „златопечат’нѣи повели“ и у цркви „на стѣнѣ“ (153). — Доментијан такође прича о великом прилогу Симеунову манастиру св. Богородице у Топлици, али из овог предмета ромиње само свештене сасуде (I 7; ср. и место које говори о прилигу манастиру св. Георгија стр. 17). Манастир св. Богородице у Кареји обдарили су Симеун и Сава разним утварима „ово светые съсоуды сребрьны и златы, и кадильнице такожде сребрьны и златы, ово пскровы светыхъ съсоудъ, ово лепитрахилы, ово трапезафоры“ (Домен I 55, ср. и стр. 57 где се говори да су манастир св. Атанасија даривали „одеждами“). Скоро истим речима Доментијан ово понавља у своме Сави, само што додаје за покриваче св. сасуда, да су били окићени „съ бисеромъ и съ камениемъ“ (158). Теодосије такође даје скоро исти материјал, који је код Доментијана. Родитељи су послали Сави сасуде златне и сребрне „и завѣси чьстньна златомъ испыштрены“ (33). Симеун кад је кренуо за Св. Гору узео је са собом сасуде на раздавање црквама и њима прво даривао Ватопед (401, в. даље кад чине прилог у Кареји 43).

После крунисања Стефанова у Жичи овај као ктитор прилаже цркви и дарива је „иконами светыми, свештники же и завѣси и вѣсѣми светыми съсоуды...“ (Теод. 144).

Приликом посвећења св. Саве за архиепископа патријарх Герман га је обдарио „ризами своими патриарьшьскими и одѣваниемъ своимъ“ (Домен. II, 220). А патријарх александријски на другом путовању „одѣвании патриарьшьскими и кадилы благооухавьними...“ (Домен. II, 308, и даље се, на дру-

² Ризе су црквене одежде.

том месту говори да га је и антиохиски патријарх наградио ризама патријаршиским 326). Путујући по истоку Сава је, по Теодосијеву причању, куповао разне светиње, а поред тога се помињу „светые слоужбные одежде и чьстные сьсоуды црковные... (170); исто је чинио и у Цариграду (в. 171, 198 и 199); тамо се говори како је куповао и на поклон добијао крстове од часног дрвета, св. мошти, свештеничке одежде, црквене сасуде, (некада се сасуди зову и црквени). Пред смрт св. Сава све ове ствари које је сабирао по свим крајевима истока „чьстные свештенства одежде и свѣштники златоконаннии каменѣмь и бисромь оукрашени и прочее сьсоуды црковные...“, расписао је на поклон Жичи и Студеници, а такође и бугарској патријаршији (Теод. 200—1, Домен. II, 329).

Као свакидашња хаљина Савина помиње се „мандија“, код Теодосија на два места. За време Савина борављења у Египту стоји како је народ трчао да се дотакне његове мантије (192); а други пут, односно први пут, кад је исцелио болесника — узетога у Жичи. Сава га је нашао болесна и „въ мандгю вьложь“ (98).

Стефан говорећи о борби Немањиној са браћом, каже да је овај, кад је кренуо њима на сусрет узео „знамение животворьца крѣста...“ (6). Да ли се овде мисли на неко ратно знамење, или на крсни знак т. ј. да се Немања пред борбом прекрстио, не може се рећи. — Животворни крст од часног дрвета, који је Симеун послао Стефану по Методију срели су „съ кадилъницами и съ свѣщцами“ (Стефан 16).

Као што се види из горе изложенога, ми о овом предмету имамо прилично података, и они нама расветљују о употреби богослужбених предмета и одежде у српској цркви XIII века, као и о великом цењењу истих. Сасуди се увек називају „свети“, а направљени су од злата и сребра, што је разуме се у духу православне цркве.

КЊИГЕ

Кад је Немања довршио Студеницу, између осталих прилсга, које је поклатио цркви у имању и црквеним утварима, помињу се и „книгы“ (Сава 154). Доментијан каже за св. Саву, а Теодосије још и за његову браћу, да су се учили „светьимь книгамь“ (Домен. II, 120; ср. Теод. 3), под којима ваља разумети богослужбене књиге. — Као архиепископ Сава се вратио за отаџбину преко Солуна; ту се задржао неколико дана „и

книгы многы прѣписа законьные о исправленим вѣрѣ, ихъже трѣбоваше съборънага гемоу цркъвы и вѣсе сътворивъ теже на потрѣбоу светыни его..." (Домент. II, 227). Теодосије преписивање не помиње, само што говори да је Сава кад је кренуо из Солуна, узео са собом законске књиге „по сихъ же светий вѣса потрѣбнаа иаже великои цркъви достоина събравъ, и книгы законые съ собою възъмъ (136). Исте ове књиге св. Сава је дао новопосвећеним епископима „Дав же имъ книгы законые, по прѣданію светыхъ апостоль и светыхъ оцьцъ исправленію оучити люди въ вѣроу..." (Теод. 140; ср. Дом. 233). Овде под законским књигама треба разумети Номоканон,¹ који је превео Сава с грчкога, јер је ова књига била Сави неопходна у помућеном од јереси, српском православљу, а и иначе за уређење и организовање црквеног живота.

У поуци Савиној хиротонисаним епископима у Жичи, када је кренуо на исток говорећи о дужности и старању о своме позиву, налазимо овакво место „да аште которыи къ книгамъ приходе боудеть, солию языка нашего сладокъ да боудеть". (Домент. II, 291). Добросав Ковачевић је ову реченицу превео овако: „те ако ко и књигама се буде користио, и оследи се говором језика нашег".²) Као што се види нејасно је шта се овде мисли, пошто претходне и последње реченице ово место не разјашњавају.

Међу осталим прилозима св. Саве бугарској патријаршији, помињу се „и књыгы златокванныи" (Теод. 201).

Да напоменемо узгредно да Стефан у Симеуну, говорећи о борби Немањиној са јеретицима и о њиховом уништењу каже „и книгы его нечѣстивыне иждегъ", што значи да су и богомили у Србији имали своје књиге (8).

ИКОНЕ

По материјалу из области иконографије, који се налази у биографијама, може се закључити, да је онда поштовање икона било раширено у великој мери. Прво место о иконама, и у исто време сведочанство да се ктитор сликао у својој цркви на зиду, јесте место код Стефана, кад описује точење мира у Студеници, и додаје како је миро точело, не само из гроба,

¹ Д-р Владимир Ћоровић, пом. дело, стр. XLV и даље.

²) Свети Сава као проповедник српске цркве стр. 34.

него „и изъ написаннаго же образа светого, иже на стѣнѣ црковниѣ“ (28). Доментијан и Теодосије, приказујући чудо с миром прво у Хиландару, а после у Студеници говоре такође о точењу мира „идѣже светѣи бѣ написанъ на стѣнѣ...“ Теодосије још додаје да је и у трпезарији био насликан. (Домен. II, 188, Теод. 88).

Пролазећи за Србија као епископ, Сава се као што је већ речено, неко време задржао у Солуну у манастиру Филокали, и ту „искоуснѣишихъ животописецъ призвавъ и въ скорѣ двѣ иконѣ въ великою высоту стоевшихъ, (т. ј. иконе које се прислањају уза зид), написати¹ молитъ“. На једној „прѣвысокааго неисписаннаго божествомъ цара Христа Бога“; а на другој „всечистоую царицуу, дѣвоу же и матеръ того самого Христа цара и Бога нашего“. Ове иконе Сава је „златыми вѣнци каменіемъ же чѣстнымиъ и бисромъ свѣтло оукрасивъ...“ (Теод. 135—6). Узредно да наведемо једно интересантно место о икони Бггородичиној с Христом на рукама, коју је св. Сава видео у Египту „тоуже иконоу прѣобразиль Богъ по своихъ неизреченныхъ соудьбахъ въ зракъ чрнь егуптѣскы непштоую бо како очрньвша(го) ради Адама въ адѣ сию чрньность на иконѣ тои изволи приети, хотеи въ прѣсвѣтлыи зракъ облѣшти и падшоую свою иконоу въздвигнути, и въ прѣвоую красотоу въобразити и на прѣстолѣ славы своее оукрасивъ поставити“. (Теод. 191; Домен. II, 312).

МОШТИ И РЕЛИКВИЈЕ

Као што је познато српски народ престављен је и у својим светитељима. То су лица чији је живот био узвишен до највећих хришћанских идеала; који су у калуђерству проводили најстрожији живот, до одрицања себе. Разуме се да је наш народ у њима гледао нешто много више него код обичних људи. Они су посредници код Бога онима, који им се у молитви обраћају.

¹ Биографска реч „написати“ има значења: или написати или насликати. Кад је Сава обновио манастир Четрдесет мученика, говори се да „изоуграфиса светоую црковь... и написа въ неи-родителя своего и себѣ и богомъ наречена быста истова хтитора“ (Домен. II, 184). Овде би се „написати“ могло узети у буквалном смислу, да су записани ради помена, јер одмах иза тога стоји: „и ту положи помень родитель своихъ и себѣ теже и до дньсь“.

Њихова телеса Бог је учинио светим и нераспадљивим, и она су један очигледан доказ њихове светости. Прва појава светитеља код нас пада баш у време које је у овим биографијама узето. А три личности о којима се овде говори, добили су ореол светитељства. То су св. Симеун, св. Сава и св. Стефан Првовенчани; и тим ћемо редом говорити о њиховим „светим моштима,“ какав им се епитет увек придаје.

Свети Симеун је пред смрт дао налог Сави да његове „мошти“ пренесе у Србију (Домен I, 80; II 175). Теодосије такође говори о овом налогу само не каже да је Симеун казао „мошти“ него „грѣшныѣ мое кости и сихъ въ землю люди моихъ прѣнесеши, и въ оѣтѣ мене сѣзданнои цркви сихъ положиши, иже въ мѣстѣ глаголемѣмъ Стоуденица въ монастыри прѣсветые богородице“ (56). О акту преношења моштију Симеунових из Хиландара у Србију говоре нам сви четири биографа. Сава каже да је добио писмо од браће у коме су му писали „въз’ми чѣстныѣ мошти“. И кад је Сава отворио гроб, „и обрѣтохъ чѣстное тѣло его цѣло и неврѣдимо соущоу емоу бывшоу тоу въ гробѣ ѣ лѣтъ.“ Даље говори, како је узео мошти и како су га срели на граници Стефан са свештенством и бољарима. За синове каже да су сами носили мошти и с великом почашћу сахранили их у гроб „егоже бѣше блаженѣ себѣ самѣ испрѣва сѣтворилѣ.“ Ово је све било мјесеца фебруара 19 дан. (172-3). Стефан такође описује на исти начин преношење моштију, и каже да је он скупио „архипиерее своѣ и иерее и чрньце, и изидохъ на срѣгение него и срѣтыше же мошти светаго и створихомъ обьнощноюю мольбоу на мѣстѣ томѣ съ псалми и пѣсньми, поюще иадьгробьнаѣ пѣниѣ съ кадилы и благоуханьныиѣ вонѣми...“ итд. (20). По Доментијану и Теодосију пренос је извршен исто као што описују два претходна биографа (Домен. I, 103; II, 194, Теод. 82-3). Тога дана су установили празник — „трѣжьство“ (Домен. II, 194). Овде се говори о потребним песмама, које се наводе као „псалми и пѣсни“ о покоју светога.

Што се тиче мошти св. Саве и његова проглашења за свеца, о томе нам говоре оба његова биографа. На наваливање и молбу Владислављеву у граду Трнову, да му цар дозволи да пренесе мошти Савине у Србију; овај најпосле допусти и Владислав са пратњом крене за Србију. На путу су га срели

„архиепископ Арсеније съ епископы и съ игоумены¹⁾... и достоино светому поклоненіе и светимъ его моштемъ цѣлованіе іако божию оугодникоу сотворише... излившше же се (и) народъ ѿ всѣхъ стра(нъ) видѣти и поклонити се, слышавше (света)го пришьствіе. (Теод. 215; Домен. II, 344). Његове мошти сахранили су у Милешеви; и после неколико времена Сава се јави у сну једноме „ѿ светыхъ чедъ своихъ“ да га изнесу из гроба, што су и учинили „и въ дрѣвнѣ ковчезѣ положише и по средѣ светые и великые цркъве...“ (Домен. II, 344; Теод. 216).

Остаје нам још да говоримо о отварању гроба Стефана Првовенчаного. Кад се Сава вратио с првога путовања по истоку, дошао је у Студеницу, и ту пошто је целивао гроб св. Симеуна, призвао је епископе, игумана и „все црковные и чьстныє свештенные моуже,“ и свршили су службу „ѿ памяти“ краља Стефана и „ѿткрив же гробъ, въ немже бѣ положенъ, и светые мошти его цѣли и нераздроушими обрѣтъ,... съ всакою же подобною чьстію изъ Стоуденице сие въздвигъ, и въ иже ѿ Стефана сьзданной въ божиєи велицѣи цркви въ архієпископыи зовомои Житчи џалмы и пѣснми съ всакою чьстію сихъ положи и пакыи же светоую и божьствоую слоужбоу ѿ прѣнесеніи светыхъ его моштемъ сьвршивъ,..“ (прву су свршили пре отварања гроба. Теод. 175). Доментијан о овоме толико опширно не говори, само напомиње да су га „по врѣмени съ великыми чьсмми прѣнесе и въдомъ сьпасовъ. (II 260). И после да је Сава по првом повратку са истока, кад је из Студенице дошао у Жичу, свршио молитву „покоюноу“ код гроба св. Стефана (II, 281).

Односно реликвија у колико о томе није било речи код утвари, имали би да поменемо још крст од часног дрвета, што га је Симеун послао Стефану, по игуману Методију „и сии вьсечьствьныи крсть Христовъ боуди ти заступникъ и хранитель (пише Симеун Стефану) и сьпаситель доуши и тѣлоу... и съ благословениємъ своимъ нына крстомъ чьствьнымъ ограждаеть те“ (Домен. I, 66). У продужењу се говори како је Стефан срео крст са архијерејем, јерејима, ђаконима, калуџерима, са свећама и кандилима и „съ вьсѣмъ клиросомъ вла-

¹⁾ Звање игумана као прво до епископа многа је цењено у нашој средњовековној цркви. На више места у биографијама они се набрајају као учесници на великим свечаностима. Звање архимендрита, као што је већ речено, је била само титула.

дычства своего... (ibid. 67; Стефан 15.). — Да би што боље приказао велико поштовање св. Саве у Трнову, Теодосије износи како су се, пошто је извршено преношење моштију, грабили и узимали прах из гроба и болесни су се помазивали њим, ради исцељења, а цар је наредио „дрѣвїемъ гробнымъ јаже бѣхоу светаго въ гробѣ ѡбдрѣжала, и благоухану чудодѣиствѣноу прѣствѣ въ гробѣ светаго положити, и прѣвныи камен врѣхоу гроба положити, и царскимъ багромъ јакоже и прѣжде покрити, свѣштники же и златокваннаа кандила въ чѣствѣ светаго положити, и светы гробѣ его просвѣштати рекъ,... (209-10).

О МОЛИТВИ

Много места у биографијама говори о вршењу молитве. Свако предузеће, може се рећи, сваки корак у животу лица (св. Симеуна и Саве), која су нам описана у биографијама, пропраћен је молитвом. То су у истини прави молитвеници, како их и биографи називају, који „вѣсоу силоу свою творешта въ молитвахъ днѣвѣвныихъ и ноштѣвныихъ“ (Домен. II, 165). Цео њихов живот, како нам изнесе биографи, скроз је обојен молитвеношћу. Молитва је некада пропраћена са сузама и са подвигом што хоће да прикаже велику скрушеност молитвеника, „къ тоижде прѣчистѣи благодарноюу молитвоюу сѣтвориша и светѣиими и топлѣшими слѣзами омочиста землю светоую...“ (Домен. I, 56). „Сие же молитвы творе изъ глоубины срьдѣца, веселиемъ доуше подѣвизаше се ѡ храмѣ...“ (Стефан, 10). У првом случају је реч о Сави и Симеуну, а у другом о Симеуну. Приликом посвећења Саве за архиепископа цар се много молило њему да за њега приноси молитве „и много моливѣ прѣосвѣштенаго, да молитѣ се о немѣ и о дрѣжавѣ царѣства него...“ (Домен. II, 221).

Некада се молитва назива „грешна“, а некада „света“.

За Саву се на једном месту каже да се молило „по богопрѣданому него обычаю“ (Двмен. II, 233). „и светыи вѣсегда готовъ на молитвоюу, и по обычаю прѣсвѣтлааго вѣскрѣсениа праздѣвнѣство хоте прославити... паче прилежно обрати се на молитвоюу“ (Домен. II, 331). Овде је реч о његовом последњем богослужењу у граду Трнову. Имамо података да се молитва даје као благослов, наиме кад се св. Сава одрекао престола, стоји како је „ѡтѣ всѣхъ ѡтѣпоуштѣнїе молитвами себѣ испро-

сивъ“ (Теод. 181). „и приеъмъ молитвоу прѣподобнааго“ (свети Сава од св. Симеуна. Домен. I, 60).

Молитва је упућена Богу, Христу, св. Богородици, светињелима и најпосле св. Симеуну, после његовог проглашења за свеца, нарочито се често срета израз „молитвами светаго Симеона“, или „молитвами сего ветаго“, „молитвами блаженнаго и прѣподобнаго Симеона“, итд.

Односно текста молитава, којих има пуно у биографијама, није се могло ни за једну утврдити да је узета из богослужбених књига. Оне су изгледа као беседе, писма и синџелије индивидуална творевина писаца биографија, и сувише би било смело тврдити да оне потичу од лица, којима се приписују, не бар у овом облику како их биографи износе. Да оне пак нису узете из богослужбених књига, види се по томе што у њима преовлађује лични моменат, и што на облик молитве утичу прилике у којима се дотични налази.¹ Но поред свега тога ове молитве су састављене по узору молитава у богослужбеним књигама, и са једном великом вештином, тако да доста њих не би својом лепотом заостало иза пуно црквених молитава. У њима се огледа велико религиозно одушевљење, проткано чистом побожношћу и украшено песничким лепотама. Ове молитве нарочито обилују богатством цитата из св. Писма, нарочито псалама, што је све згодно намештено тако да читач добија утисак, као да чита богослужбене књиге. — Узалудно би било покушавати да се сравне молитве Савине, на пр. код два његова биографа, јер је последњи унео у своје дело своје оригиналне молитве, па чак и оне за које је везан један моменат код оба биографа.

Мислимо да је потребно навести све молитве које смо срели у биографијама, једно што ће то олакшати ономе ко би се хтео бавити овим питањем; а друго да се изнесу моменти који су на молитвеника утицали да изговори молитву. С тога их овде редом по биографијама наводимо:

С в. С а в а:

Симеунова молитва „цароу славѣ, едине бесѣмрт'не.“ приликом одлуке да посети св. Гору (162).

¹) Само на једном месту, говорећи о делима св. Симеуна Доментијан износи почетак молитве Господње. „оъче нашъ, иже яеси на небесехъ, да светить се име твоје, да приидеть царство твоје. и проче. (I 40)

„Троице светаа, Боже нашъ,..“ је молитва Симеунова пред смрт. У њој упућује благослов својим синовима (168-9).

С т е ф а н:

Молитва Симеунова св. Ђорђу, кад су га напала браћа „о страсотрпъче, светы моучениче Христовъ Георъгиие..“ (4).

Заветна молитва Симеунова о подизању Студенице „еда како на мнѣ грѣшиѣмъ съвршитъ се владыкы моего притъчное слово..“ (9).

Молитва коју биограф наводи иза набрајања прилога црквзма: „светыи христови прѣдстателіе и аръхангели, пророци и апостоли и моученици и іераръси и прѣподобныи оътци и поустынныици и чръноризъци и прѣподобныи дѣви..“ (10), је такође Симеунова молитва где се он моли да ови посредују код Христа да му буде милостив на дан страшнога суда итд.

„Благодароу те владыко, Господи Боже мои..“, је Симеунова молитва, кад је чуо да је његов син Растко у животу (11-12).

„Благодароу те, Господи іако нѣси оставилъ..“ Савина молитва кад је чуо да је његов отац пошао у Студеницу као монах. (12).

„Благодароу те, владыко Господи Боже мои, Исоус Христе,.. (14), молитва Стефанова, кад је добио позив од Симеуна да учествује у обновљењу Хиландара.

„Приклони, Господи, оухо твое и оуслыши ме“ (16), је молитва Стефанова приликом установљавања празника часном крсту.

Молитва Стефанова кад је чуо да Сава носи мошти Симеунове из Св. Горе „благословемъ іеси, Господи Боже оътць нашихъ“ (20).

„Владыко, Господи Исоусъ Христе“ (21), такође молитва Стефанова, кад су га напали цар бугарски Борил и латински Филандр.

Д о м е н т и ј а н, Св. Симеун:

Молитва Немањина, приликом прогонства од браће, упућена заједно св. Богородици и св. Николи „момю ва оба коупѣ“ (11). Истовремено се обраћа у молитви и св. Ђорђу „светыи и великыи оугодъниче христовъ Георъгиие,.. (11).

Захвална молитва Симеунова кад се спасао од браће „възриновень быхъ, и прѣклонихъ се пасти,..“ (13).

Молитва Симеунова код Пантина, где су га напала браћа у друштву са Турцима, Фрузима и Грцима „на те оутврѣдихъ

се оть оутробы, и ис чрѣва матере моеје ты еси мои покровитель,..“ (17-18).

Заветна молитва Симеунова, да ће подићи Студеницу, св. Богородици (24).

Молитва Савина да га Бог упуту у Св. Гору, „Господи Иисоу Христе съпасителю мои...“ (26).

Молитва Савина кад је добио писмо да је његов отац пошао као монах у Студеницу „благодароу те, Господи Боже мои“ (47).

Молитва Стефанова кад је добио писмо од Симеуна у коме га позива да помогне обновљење Хиландара „благодароу те, владыко, Господи Боже мои Иисоу Христе,..“ (62).

Молитва Савина приликом смрти св. Симеуна „о прѣподобѣне о боголѣпне, о богоносне, о боговидѣче великыи, о богоприетѣне,..“ (77). Молитва је као што се види упућена св. Симеуну.

Доментијан, св. Сава:

Молитва Немањина и Анина да им Бог да трећег сина „Господи, приложи нама родити чедо“ (219).

Молитва Савина Богородици при одлуци на пут за Св. Гору „прѣчистага мати живота всѣхъ,..“ (122).

Молитва Савина друга да му Бог буде помоћник на путу за Св. Гору „господи, възлюбихъ красотоу домоу твоего..“ (127).

„Благыи чловѣколюбѣче и доушелюбѣче“, је Савина молитва прве недеље на вечерњи, по његову доласки у Св. Гору (125).

„Прѣблагыи Господи, иштоуштиимъ ме обрѣштоу се.“ (127). Савина молитва у Св. Гори, у којој се моли да му Бог поможе да у његовом храму проведе свој живот.

„О Господи, всемоги призри съ небесъ и виждь мое съмѣрение“ (185). Савина молитва у манастиру 40 мученика.

Молитва Савина „прѣвѣчньи царю хероувимьскыи, и творѣче анѣгельскыи,“ је да Бог учини те да проточи миро из гроба Симеунова. (196).

Савина молитва пре чуда са Стрезом „о господи Иисоу Христе сыне Божию,..“ (206).

„Боже страшньи и дивньи,“ молитва Савина после чуда његова са Стрезом (208).

Молитва Савина над ослабљеним у Жичи „Саваоте Боже, неразоримое основание и слънце праведьные. неподвижымъ камени,..“ (211-211).

Молитва Савина пред чудом у стану угарскога краља када је у сред лета створио лед „прѣблагъи водителю раба своего, сѣдеи на хероувимѣ“ (249-50).

„Боже рожден се прѣжде дъньнице“, је Савина молитва кад је чуо на путу, да је његов брат Стефан умро (258—9). На ову молитву Стефан је поново оживео.

Последња молитва Савина, код Доментијана је пред његову смрт „възоупихъ въ печали моиен къ Господоу Богу моемоу“, (331). У њој су већином места из покајничких и молбених псалама „Господи, оуслиши молитвоу мою... приклони къ мнѣ оухо твоје... и скоро оуслыши ме...“ итд., као што је случај скоро са свима молитвама да су састављене од стихова из псалама и др. књига Св. писма.

Теодосије:

„Владыко, Господи Боже въседржителю...“ молитва Немањина и његове жене Ане да им Бог да треће дете (3—4).

Молитва Савина у лаври св. Атанасија „изми ме отъ врагъ моихъ, Боже, и отъ моужь крѣвѣи спаси ме“ (31—2).

Молитва Савина кад је кренуо да пронађе закопано благо „слышоу Давида...“ (59).

Молитва Савина на свеноћном бдењу у очи точења мира из гроба св. Симеуна „въседржителю прѣблагъи господи оуслиши раба своего...“ (71).

Молитва Савина на дан празновања св. Симеуна „много милостиве и всешtedрыи Господи“, (85; види и молитву св. Симеуну истога дана „се мы вси людѣ твои и дѣти твое...“ 86).

Савина молитва над ослабљеним у Жичи „владыко въседржителю, Господи Исоу Христе, Боже нашъ...“ (99).

Молитва Стефанова кад је на њега напануо Стрез „Боже въ помощь мою вънми...“ (108).

Молитва Савина пошто се раздвојио са Стрезом „помощь нашуо дръжи Господи, развѣ бо тебе помощника въ скръбехъ не имами...“ (111).

Молитва Савина у стану угарскога краља пре чуда са ледом „Господи Исоу Христе Боже нашъ оупованіе мое и прибѣжиште“ (154).

„Слава тебѣ Господи, слава тебѣ чловѣколюбче“ је молитва Савина у стану угарског краља после града (155).

Кад је Сава чуо о болести Стефановој, изрекао је молитву „владыко Господи Исоу Христе Боже нашъ...“ (162).

Молитва Савина Христу кад је бура напала лађу којом је ишао за Јерусалим „іакоже иногда оученикы свое въ корабли вльнами троуждаюштихъ се мороу и вѣтромъ запрѣтивъ спасль еси и насъ нынѣ сими потопаюштихъ спаси...“ (184).

Молитве се завршавају понекад прослављањем св. Троице с додатком „аминь“; ма да је „аминь“ ређе стављено.

ЦРКВЕНО ПОЈАЊЕ И ПЕСМЕ

Са организовањем и темељним учвршћивањем православља у Србији за време св. Симеуна и Саве бесумње биће да се тада дефинитивно и усредредило црквено појање и то под утицајем византиским преко Св. Горе. На једном месту се у биографијама каже за св. Симеуна и Саву „свьѣкоупльша же ѿ Господи братство, и по обычаю слоужбоу и пѣтїа оуставъ оузаконивша...“ (Теод. 51). Иако се ово место односи на Хиландар, ипак не треба сумњати да се онда није и у Србији њиховим радом богослужења и појање преуредило, јер на другом месту стоји да Сава у Србији „въ црѣквахъ по чиноу славословіемъ и пѣніемъ оустављаше прѣданїа вса, іаже въ светѣи горѣ навѣче...“ (Теод. 96).

Како је појање у нашој средњевековној цркви односно у XIII веку извођено, према биографијама не можемо ништа казати.

Врсте песама поменуте су песме и псалми¹ и само на једном месту, као што ћемо напред видети, тропар. Стефан у својој Симеуну пише да су крст, који је донео Методије, понели у цркву „съ псалми и пѣсньми и пѣниы мнозѣми“ (16). Код Доментијана опет као да се говори о две врсте песама, а то је у писму Савину Симеуну „и того (Бога) призывати и пѣти пѣсньми и пѣнѣми доуховнѣиыи поюште и прѣпоюште днь и ноштѣ...“ (142) Да ли су биографи овде имали у обзир две врсте црквених песама, које постоје у богослужбеним књи-

¹ О великој употреби Пластира у нашој цркви онога времена, може се уверити сваки ко ма и једну страну из биографија прочита. Цео текст биографија је обојен цитатима из псалама, било да их биографи слободно наводе било да их цитирају ad hoc „іакоже пишеть пророкъ Давидь: „іакоже поіеть Давидь“ итд. Ово је зато што се Псалтир прочита једанпут на богослужењу, а уз пост двапут те су га монаси односно биографи знали напамет.

гама,¹ или су под утицајем Посланице Ересцима 5, 18-19 употребили овај израз као реторичку фигуру? Мислимо да ће бити ово последње, јер на другима местима само се говори о појању псалама и песама.

За вршење богослужења (осим литургије за коју се каже да се „свршава“), узима се израз „певање“. „Тогда же (пред смрт Симеуну) приспѣ врѣме къ славословію божѣствѣннымъ и оутрѣннымъ пѣснемъ“ (Домен. I, 76; II, 173). „И начеше пѣти агрипнию по чиноу и оутрѣню“ (Домен. I, 87; II, 187).² Тај се израз узима и место погребља. Симеун је, каже се, присутнима пред смрт наредио: „начѣнѣте надѣгробнаѣ пѣниѣ и дадите славоу Богоу о вѣсѣхъ,“ даље се хаже како се јавио св. Дух „съ силами небесѣнными хвалеште и поюште пѣснь богохвалноую: хвалите Господа съ небесъ...“ С њима је и Симеун певао. (Домен. I, 78-9; II, 174). Св. Сава је мошти свога оца сахранио „благодарѣнне пѣсни вѣсылаше о покои прѣподобнааго, и тако богохвалными пѣснями положены быше мошти его...“ (Домен. I, 80; 175: ср. Теод. 58). Кад је умро св. Сава ученици су такође његове мошти. „съ великою чѣстїю мольбѣнне пѣсни поюште о покои светааго...“ а сахрану су извршили са патријархом Јоакимом „поюште богохвалнне пѣсны о покои прѣосвештенааго.“ (Домен. II, 333; ср. Теод. 202 и 215). Исто се говори и приликом сахрањивања Стефанова прво у Студеници (Теод. 165), а после у Жичи (Теод. 175); да је све извршено са „ѣалмы и пѣснми съ всакою чѣстїю.“ Дакле преношење мошти вршено је такође с појањем песама и псалама. Симеуна су носили из Св. Горе за Србију „съ доуховными пѣснями и съ кадилы благоуханными богохвалнне пѣсни поюште о покои светааго...“ (Домен. I, 103, 194; ср. Теод. 83 -4). Појање се помиње приликом преношења мошти св. Саве из Трнова у Милешево; цар је каже се наредио једнима да служе литургију, другима да отварају гроб, а једнима да „надѣгробнаѣ пѣниѣ... поють о покои прѣосвештенааго...“ (Домент. II, 337, и даље за време сахрањивања у Милешеви 343; ср. Теод. 202 и 215).

Приликом изазивања мира из мошти св. Симеуна помиње се појање. Пред чудом мироточења у Св. Гори Сава је наре-

¹ Две врсте песама су: прво девет библиских песама; и песме састављене од појединих црквених песника, а које су ушле у богослужбене књиге Детаљније о овоме в. Д-р Л. Мирковић пом. дело стр. 112.

² Види код богослужења у овом раду.

дио проту да отпевају „оутрѣнаа пѣнѣа ѿ памети подобнаа“,¹ и ови су то учинили, појали су што је установљено (Теод. 70). Научен од св. Саве поп Иларије, који је био послан да молитвама изазове миро из раке св. Симеуна, свршио је појање код раке (Домен. I, 115, II, 216; Теод. 122).

Још се појање помиње, било св. Саве или других, на овим местима: Стефан, 17; Домен. II, 246; упоређујући св. Саву с Мојсијем биограф Доментијан за св. Саву каже: „не прѣилъ-чьною хероувимьскоу пѣнь² въсприемь...“ II, 317; Теод. 61, 86, 138, 193 и др. мање значајним за наш предмет.

Остаје нам још да наведемо неке песме, или боље рећи делеве од песама узетих из богослужбених књига. Оне су као што ће се видети, навођене мимогредно, као и стихови из Св. писма. Чудновато је зашто биографије нису пуније елемената из богослужбених књига, као што су препуне цитата из Св. писма. Неоспорно да су наши биографи (осим Стефана) као вечити богослужбеници у манастирима морали знати напамет богослужење дневно и празнично, па ипак као што рекосмо биографи радије цитирају Св. писмо.

Прву песму узету из богослужбених књига сретамо код св. Саве: „Тѣмь въ истинуо соуета вѣсачьска, житіе бо се сѣнь и сѣнь, ибо ни въ чтоже метеш се вѣсакъ земльны јакоже рѣше книгы егда и вѣсь миръ приобрѣщемь тогда и въ гробъ вѣселимь се, идеже коупно царіе и оубо³зи“ (156).

Код Стефана: „леже прорекъше светии богоносни ѿтци: кто ти, спасе, ризы раздра? арии, рече, безоумьны, иже троицоу прѣсѣче“ (7)⁴ [из говора Немањина против јеретика].

Код Доментијана, говорећи о победи Немањиној над непријатељима, прича биограф како је Немања певао: „јакоже... боговидѣць Моисии: тогда потышташе се владыкы едомьскыне и кнези моавитьсци, и приетъ је трепеть отъ болѣзни тоге, и страхомъ растааше се вѣси живоуштеи въ Ханаанѣ; они

¹ Сличан израз налазимо још на једном месту код Теодосија, наиме кад је у Студеници први пут проточело миро из раке св. Симеуна, Сава је пришао гробу и „подобнаа же почѣсти ѿ памети прѣподобнаго ѿтпѣвъ и молитвоу рекше...“ (88).

² Неумучна херувимска пемса је: свѣтъ, свѣтъ, свѣтъ...

³ Сѣдаленъ гласъ Ѣ На погребеніе мѣрскихъ члѣвѣкъ.

⁴ На Гди воззвахъ стихира (почетак) гласъ Ѣ у недељу св. отаца 20. окт. или наредне недеље, ако није недеља 20. окт.

тамо въ Ханаанѣ, а си такожде zde въ сръбѣ земли...“ (16)? — После одласка Немањина у монаштво, сви људи испунили су цркве Христове „пѣснь новоу господеви поюште, славеште и глаголюште: единый светъ, единый Господь Иисоусъ Христось въ славою богоу отьцоу, аминь, Христось побѣди, Христось одолѣ, Христось вѣцари се, Христось прослави се, велеи иеси господи, и чоудьна дѣла твоја; Боже нашъ слава тебѣ“ (31) „ангели и чловѣци, съласе, твоје поють тридньевные вѣскрѣсеніе, имеже свѣтло озарише се въсеје вѣселенные коньци“¹ (40). — „Приидѣте христоробивии людие, живодаровитому дрѣвоу крѣстномуу поклонимъ се, приидѣте православнии събори, насладимъ се некрадомаго богатства...“² (67). Ову песму су певали часном крсту. — „Лице твоје просвѣти на раба твоего, и науочи ме оправданиемъ твоимъ“ (124). Из молитве св. Саве. — Кад је св. Сава као архиепископ пуговао из Никеје, оба његова биографа говорећи како се одмарао једне ноћи на путу сликају његову велику духовну моћ и онда наводе стихове по Акатисту св. Богородици „пројави њему Богъ прѣбольшаа боговидѣниа и истинноюу таиноу отъ вѣка оутаеноую и ангеломъ несвѣдомоую, гороу светоую самоую истинноюу Богородицоу...“ (Домен. II, 222). „Гора мыслѣнаа и светаа, гора божја, гора тоучна, гора оусырена доухомъ, гора небесе падобна, гора прѣвышшиа небесныхъ горъ, вѣсѣхъ аггельскихъ силъ подобно, вѣсечистаа дѣваа и мати Бога моего...“ (Теод. 134 - 5). — За време другог путовања св. Саве по истоку, кад је стигао у Јерусалим патријарх јерусалимски добивши надахнуће о Сави и његовим пратиоцима „богогласоуе пѣснь вѣскрѣсеніа господьниа тихымъ и светолѣпнымъ гласомъ поје: гробоу отъврѣстоу соуштоу, и адоу плачоуштоу се, Марија вѣпиаше къ сѣкрывшиимъ се апостоломъ: изидѣте дѣлателие винограда Христова, и проповѣдите вѣскрѣсеніа слово къ оуслышание вѣсемоу събороу...“³ (Домен. II, 303).

Још имамо податак за „трисвету песму“⁴. Кад је Сава ушао у лавру св. Саве у Јерусалиму „и тоу сѣтворивъ трѣсветоую молитвоу и тропаръ светааго и богохвалныи стихири

¹ На ГДн воззвахъ стихира Д гласъ.

² По самогласној стихири гласа Ѣ на воздвиженію ч. крста на јутрењи.

³ Вакрсни сѣдаленъ на јутрењи глас Б.

⁴ Трисвета песма је: свјати Боже са молитвомъ Господњомъ.

въспѣвъ прѣосвештеныи прѣподобьномуу“ (Домен. II, 272). Кад се Сава вратио из Цариграда и састао се са Симеуном „сътворѣша трѣсветоу молитвоу...“ (Домен. II, 161). Доцније исто код Доментијана налазимо помен о „трисветом“. Сава је наредио попу Иларију да кад стигне у Студеницу; над гробом св. Симеуна „сътвори трисвето“ (Домен. I, 115, 216).

На два места у биографијама св. Саве сретамо делове симбола вере, али не у исто време код оба Савина биографа. Први, Доментијан ове чланове приводи у беседи св. Саве краљу угарскоме и више су слободно испричани „...пѣти и покланати се пострадавшоумоу насъ ради, пороуганоу и трети дѣнь въскрѣсьшомоу, и по м. тихъ дѣнии пакы възнесьшомоу се на небеса; и сѣдештомоу о десноюю отьца, и пакы ходештомоу съ славою приити на расоужденне въсьмъ обидимымъ“ (II, 253). Теодосије нам прича, како је св. Сава кад је држао беседу о правој вери (пре богослужења) по прочитању Јеванђеља „самъ образъ светые вѣры си рѣчь вѣроую въ единого Бога, по единой стасіи глаголати начинаеть...“ (149). Присутни су за њим понављали реч по реч.

(Наставиће се)

Вл. Влаховић
